

HUR PASS OLÄRDA VAR
FORNTIDS-SVENSKARNA
E G E N T L I G E N
T

V

Ä

R

VETENSKAPLIG

u p p s a t s a v:
J. Henri S a e r s
Socialantropologiska
rel.-fenomenologiska
feminist-teologiska
arkeologiska - samt
historiska argument
framlagda HT 78 vid
forskarutbildningen
för prof. B. Lindskog
-socialantropologi-

HUR PASS OLÄRDA VAR FORNTIDSSVENSKARNA ?

Kursboken på Grundkursen vid Uppsala teologiska fakultet: "Idéhistoriens huvudlinjer" ¹⁾ meddelar följande i ämnet:

"I vikingatidens Skandinavien fanns under dessa århundraden (vikingatiden) ingenting av lärd kultur; den skulle komma först med de kristna missionärerna,^{a)} då de nordiska länderna sakta drogs in i den katolska kyrkans gemenskap.^{b)} Redan 830 hade Ansgar första gången besökt Sverige, men missionsresorna gav klen resultat...^{c)} när de återvänt hem fortsatte dyrkandet av de hedniska gudarna som förut.^{d)} Pga sitt läge uppvisar Danmark spår av den lärda kristna kulturen tidigare;^{e)} i litteratur på 1100-talet. Först senare skulle liknande bestående inslag visa sig i Sverige."

a) Här underskattar kursbokens författare kristna lekmän såsom missionärer. De har utan någon tvekan funnits, redan på ett tidigt stadium, bl.a. på Birka och Helgö. Jag kommer sedan att anföra argument för påståendet att det t.o.m. har funnits kloster på eller i närheten av Helgö.

b) När det i citat talas om den katolska kyrkan menar man antagligen den romersk katolska. Mera troligt är att det rörde sig om medlemmar av den keltiska, irländska kyrkan, som först efter den olycksaliga Whitby-synoden av år 663 assimilerades så sakteligen med den romerska katolska kyrkans struktur och "patriarkala" inriktning.

c) Det kläna missionsresultatet har enl. min mening berott på att man ville pådyvla det matrifokala samhället en "patriarkal" syn.

I själva verket tror jag att kristendomen gick tillbaka p.g.a. Ansgars predikan och att man kände sig benägen att återgå till

d) gamla gudar, i alla fall bland de fast bosatta och migrerande kelterna.

e) Citatet antyder att Danmarks kristna kulturforfynd skulle vara äldre än Sveriges, samt att det före St Ansgar över huvud taget inte fanns någon kristen kultur här i landet, och att vår kunskap om den kristna kulturen skulle vara beroende av befintliga handskrifter, vilka uppfattningar i så fall bestrids i denna uppsats.

I den keltiska kulturvärlden bevarades och vidarebefordrades filosofiska, religiösa och fysikaliska kunskaper muntligen genom druider och kvinnliga druider, som jag vill kalla druidesser. De senare har ännu inte varit föremål för många undersökningar pga mansdominerad vetenskap. Även feministteologer har förbisett dem.

1) Ny utvidgad upplaga av G. Eriksson och Tore Frängsmyr, Stockholm, 1975: 46

För vårt lands del var före St Ansgar främst den keltiska kyrkan på Irland en moderkyrka. Den respekterade påven i Rom men hade föga kontakt med kyrkan där och övertog aldrig, före Whitby, dess struktur, församlingsbildning eller stiftsorganisation. Det är i dubbelklostren, sådana som St Bridget av Kildare inrättade, som man började skriva ned vetenskapliga kunskaper, traderade genom druiderna, samt skriva av bibeldelar och liturgiska handböcker. Även ädelmetallerna bearbetades där av bröder och nunnor.

Den "vördnadsvärde" Beda, engelsk kyrkolärare och benediktiner munk, skrev i sin historiebok i 5 delar: ¹⁾

"Quos omnes Scotti libentissime suscipientes, victum eis quotidianum sine pretio, libros quoque ad legendum et magisterium praeberere curabant."

Utländska studenter fick alltså i dåtida Irland gratis studieböcker samt fri kost och logi; detta för 1200 år sedan, och utan krångel med uppehållstillstånd! Ett intensivt handels- och kulturutbyte fanns mellan Birka och bl.a. Irland långt före St Ansgar. Och på ett industriområde på Helgöns västra spets, av mig "Willemstad" kallad, efter dess främste kännare och chefsarkeolog, prof. Willem Holmqvist i närheten av Birka producerades konstföremål av samma karaktär och med samma religiösa innebörd som på Irland vid den tiden. ²⁾

"...Helgö and Birka have produced a considerable amount of material relating to the Christian religion. It is also noteworthy that most of the objects belong to an early period. The strong western influence is most interesting and is completely in keeping with an early date. Can we then assume that there was an attempt on the part of English missionaries to convert the Swedes before the time of Ansgar?

The thought had earlier occurred to B. Nerman: En kristen mission på Gotland vid tiden omkring år 800 e.Kr.? i Fornvännen 1941: 30ff. The evidence presented by Nerman, however, seems to me to be very tentative and somewhat suspect; but, on the other hand one can only admire his intuitive perception.

The question can have no definite answer, but Christian influences must certainly have been very strong since Christian crosses, for example, were used in Nordic craftsmanship (the Broa mounts, the Vendel bridle, the oval brooches and so on) at various periods before Ansgar's first visit to Sweden." ³⁾

"Så märker man i konsten en allt klarare framhävd följsamhet, särskilt i anslutning till engelska och iriska tendenser. Inte så att man direkt kopierar. De nordiska konstnärerna nedlät sig aldrig till något sådant utan bibehöll sin egen profil. Men man spårar inflytelserna på många andra sätt som exempelvis det vidsträckta upptagande av den kristna korsymbolen redan under 700-talet e.Kr." ⁴⁾

Vi kan alltså avfärda det i början av uppsatsen citerade påståendet om att det i Sverige före 1100-talet inte skulle ha funnits spår av lärd kristen kultur.

Det är min hypotes att arkeologerna måste leta i närheten av Willemstad efter både kyrka och kloster från före Ansgars tid! ⁵⁾

1) Beda: "Historia ecclesiastica gentis Anglorum", vol. 3, Yarrow, 731: 27

2) Holmqvist, W.: "Excavations at Helgö" i 4 delar, 1963ff, Stockholm

3) Holmqvist, W.: "Was there a Christian Mission to Sweden before Ansgar?" i Early Medieval Studies nr 3, Stockholm, 1975: 55

4) Holmqvist, W.: "Vår forntida konst", Stockholm, 1977: 119-120

5) Saers, J.H.: "Från abbedissa till kvinnlig biskop", artikel i Uppsala Nya Tidning den 10 mars 1978

S
ABBEDISKRÄKLAN

I mitten av 1950-talet hittades på Lillön, som numera har återfått sitt ursprungliga namn Helgö, och vilkens forntida industriområde jag kallar "Willemstad", en märklig abbedisstav, vilkens eskatologiska Hesekeiel-motiv samt drakbild binder den vid Sta Bridget av Kildare, grundare av dubbelkloster på Irland i slutet på 400-talet. Avsaknaden av tvärvetenskapliga studier samt en allmän mansdominerad vetenskap har gjort att fyndet i hela 23 år blev fel- eller inte alls tolkat.⁴⁾

Abbediskräklan predikar för oss om att Sta Bridget, såsom alla abbedissor efter henne, representerar Jesu moder Maria, Genesis-kvinnan,¹⁾ som besegrade ormen och gav världens folk livet åter genom sin Son Jesus, med vilken hon var så en i viljan att hon inte syndade och med kropp och själ for upp till himlen.²⁾ Abbedissan vaktar dessutom sina får (klosterfolket).³⁾ Hon representerar Maria rent fysisk.

På kräklans topp ligger dödens korp på rygg. Döden är död, besegrad.⁵⁾ På den sidan som abbedissan vänder mot folket finner vi en som levande avbildad orm med Adams huvud i gapet som är på väg ner. Adam har vattkammatt hår som efter en liktvagning. Men på den sidan av kräklan som abbedissan håller vänd mot den egna kroppen avbildas ormen såsom död, bara ryggkotor syns, och Adam är på väg ut ur ormens gap.

En drake, som är en annan känd mytologisk figur och som förutsättes anda ut eld, ligger också på kräklan. Sta Bridget av Kildare hade nämligen övertagit, synkretiserat, kelternas fruktbarhetsgudinnans roll. I den ingick det att hålla sig med en grupp vestaler på 19 personer, som en dag var skulle hålla en evig eld vid liv, men den 20:e dagen sades Birgit Bainfile (som gudinnan hette) underhålla elden själv från himlen. Det är märkvärdigt och bevis på stora kunskaper i den mänskliga fysiken, att druidesserna visste att kvinnans livmoderslemhinna växer till i 19 dagar, samt når sin största tjocklek på den 20:e dagen. Därefter bryts den ned i ungefär en vecka och slutar med mens. Fruktbarhetsgudinnan "orsakade" genom jungfrur-vestaler kvinnornas fruktbarhet och begränsade den, avslutade den, själv. Till minne av St Bridget underhöll nunnor i klostret sådan eld. Nitton dagar ty den 20:e skötte Sta Bridget detta från sin kristna himmel.

1) Gen. 3: 11

2) Firas den 15 aug. varje år. Upphöjdes till dogma så sent som år 1950

3) Hes. 34: 22

4) Holmqvist, W.: "An Irish Crosier-Head found near Stockholm", i The Antiquar Journal, vol, 35, 55: 46

5) 1 Kor. 15: 55

Men draken symboliserar mera än detta eld-underhållande från Sta Bridgets sida. Den anknyter till:

"Kom, du vind (ande), från de fyra väderstrecken och blås på dessa dräpta, så att de åter bliva levande."

Hesekiels eskatologi⁴⁾ spelar betecknande nog en stor roll i fornkyrkan på Irland. Det hade eskatologin också gjort på den gamla hedna-tiden. Helig Ande representerades som bekant av eld och det passade väldigt bra in på den kristna Bridget av Kildare som hade ersatt Bridget Bainfile (druidess, poet). På kräklan anges de 4 väderstrecken medelst fyra färgade glas i stavens topp under kräklan, i färger som än idag på Irlands västkustöar är kända på t.ex. hållristningar representerande de 4 väderstrecken. Under stavens topp finns en torisk nod med tre fyrkantiga smycken, representerande de stammar som nämns hos Hesekiel.²⁾ Smyckena är fyrkantiga därför att de ska antyda (åter) levande folk (de hade ju tidigare legat som döda ben på ett fält!). Hade de ännu varit döda så skulle smyckena varit runda därför att runt antyder oändligt, evigt, medan fyrkantigt antyder begränsad (t.ex. i tiden).

Stora matematiska och optiska insikter förutsattes för denna symbolik, förutom praktisk handverksfärdighet, ty en torisk yta har t.ex. inga brännpunkter, utan brännlinjer, som korsar varandra lödrätt, såsom armarna i Jesu kors skulle komma att göra och som, ännu osiktbar, antyds. De två övre delarna av staven antyder tillsammans vad som sägs i profetian om att profeten skulle sammanbinda de två stavar. Detta har alltså skett under kräklan.³⁾

Hittills har man antagit att vilda vikingar hade stulit kräklan på Irland, men i min hypotes ingår det att den har hört hemma i ett kloster i omedelbar anslutning till Willemstad, nämligen på Nyckelby eller Stafund. På medeltiden hette Nyckelby Myckelby eller Möckelby, därför att prästerskapet i den medeltida kyrkan förföljde kvinnor med större än normala kunskaper såsom häxor och ville utplåna allt minne av kristna druidesser eller vestaler. Stafund har anknytning till det gamla ordspråket att det är gott att leva under krumstaf (kloster). Övergripande namnet på alla områden är Ekerö, som på medeltiden ändrades till Åkerö, men Kildare = kyrka bland ekar och Ekerö antyder samma sak. Nyckelby anknyter till ett klostrets klausur. I omedelbar anslutning ligger Närsta och litet längre bort Närlunda med anknytning

1) Hes. 37: 9; 2) Hes. 37: 16; 3) Hes. 34: 22; 4) Idag predikar "Hoppets teologi" (Moltmann) samma

eskatologi som fanns i den iriska fornkyrkan. Den är något redan påbörjat och förutsätter den enskildes ansvar för kollektivet. Den ingick inte i Ansgars predikan.

till Nerthus (en fruktbarhetsgudinna. Namnet betyder Moder jord). I Närsta finns en källa, uppe på Upplandsåsen, som i torra somrar, när vattnet sinar överallt, ger vatten. Källan har länge ingått i stadsträdgårdsmästare Åke Steens tvättstuga. Det är logiskt att i omedelbar anknytning, eller i närheten, i Nyckelby eller Stafsund, anlades Nyckelby-klostret. Sta i Närsta betyder hus. De 19 vestaler eller nunnor som borde ingått i dyrkandet av Bridget, vare sig Bainfile eller den heliga, hade inte sämre bevakning än de romerska vestalerna har haft, nämligen gäss. Sta Bridget avbildas nämligen med gäss på helgonbilder ända in i Elsass och är fåglarnas skyddshelgon.²⁾ Själv har jag försökt med 10 gäss och kunde konstatera att dessa larmar och väcker en, när någon främmande person närmar sig deras hus nattetid. Nunnorna kunde känna sig och sin jungfrulighet säkra med sådana nattvakt!

Att Willemstad med omnejd redan på hednisk tid var mötesplats för fruktbarhetsgudinnans möten med de sina visas tydligt av att det vid sundet som skiljer Helgö och Nyckelby, Närsta, Stafsund åt ännu finns kvar avtryck av jättebåtar, som man har tytt som forntida skeppsvarv för vikingaskepp. Jag menar att här fanns det skepp som stod gudinnan till förfogande. Men jag menar också att dessa skepp har gått på fyra hjul, ungefär sådana som man ännu kan se i folkloristiska karnavallsprocessioner på kontinenten, vid fruktbarhetsupptåg i samband med blomsterlöksodlingarnas festival i t.ex. Lisse, Holland i slutet av april, och på vilka det sitter en ung kvinna som modern representant för fruktbarhetsgudinnan på vikingatiden.!

Prof. Almgren påpekar bruket av vagnar, men veterligen inte att vagnarna kunde ha båtform. Ändå låg detta nära till hands, som framgår av hans Tacitus-citat.³⁾ Jag anser att de många hållristningsbåtar av konstnärerna troddes gjorda på meteoriten eller himlastenar och att de rituellt avtvagades i samband med fruktbarhetsriter.

"På en ö i oceanen⁴⁾ finns en obesmittad lund⁵⁾ och i denna en helgad vagn, som täckes av ett kläde. Denna vagn har endast prästen⁶⁾ tillåtelse att vidröra. Han är den som märker, när gudinnan är tillstädes i sitt allraheligaste, och som med djup vördnad ledsagar henne, när hon kommer åkande, dragen av kor.⁷⁾ Glada äro dagarna då, festmyckade alla de platser som hon aktar vädiga att besöka och gästa. Man börjar ej krig, man uppträder icke beväpnad, allt järnverktyg hålls undanlåst, fred och ro⁸⁾ känner man och älskar man då, men blott då, till dess att samme präst återför gudinnan till helgedomen, när hon blivit mätt på samvaro med dödliga."⁹⁾

1) Tacitus: "Germania", kap. 40, Önnersfors övers.

2) De Katholieke Encyklopaedie, vol. V, Amsterdam, 1934 under Birgitta av Kildare

3) Almgren, B.: i särtryck ur "Proxima Thule", hyllningsskrift till H.M. Konungen, 1962: 53ff Önnersfors

4) Helgö i Mälaren? Almgren föreslår halvön Angeln i Sleswig i op.cit.: 54, men anser jag mindre möjl.

6) Druidesser/druider? 7) kv. fruktsamhet symbol 8) passar helt in på Helgö 9) Tacitus op.cit.: kap40

"Vagnen, klädet och - man vill tro på det - själva numen ¹⁾ tvättas därpå i en sjö, som ligger i hemlig avskildhet. Uppdraget utföres av trälarna, vilka samma sjö strax därpå drar ner i sitt djup. ²⁾ Detta har skapat en hemlighetsfull fruktan och en from ovisshet om det väsens natur som blott de till döden vigda få skåda."

"Nu veta ju alla... mer än väl att numen endast betyder gudomen i abstrakt bemärkelse, gudomsmakten, 'den helige ande'." ³⁾

Men det är därför att draken fanns på toppen av den i omedelbar närhet funna kräklan. Med så många indicier är det svårt att inte tro att kult av den Hl. Bridget av Kildare avlöste kulten av fruktbarhetsgudomen på hednisk tid, det månne ha varit Bridget Bainfile, eller Njord eller Nerthus.

Märkligt är att friherrinnan de Labensky-Klinkowström av det närbelägna Stafund vigde Marielund, Marieudd och Marieö, alla i omedelbar närhet, till Stella Matutina Maria:s ära, vid senaste sekelskiftet, när man betänker att en av Hl. Bridgets titlar var Frälsarens föregångare, såsom Morgonstjärnan omedelbart föregår soluppgången (solen = Kristus)! Och Marielund bestämdes till den katolske biskopens sommarställe, han som representerar Kristus på ett sådant direkt sätt, att nattvardsbrödet, som i alla katolska kyrkor bevaras i ett tabernakel på altaret, i biskopens domkyrka måste förvaras i ett särskild kapell vid sidan om. St Eriks domkyrka i Stockholm är inte avsedd som domkyrka utan skulle varit ett sådant sakramentskapell, men tillhörande domkyrkan byggdes aldrig. Men nu övergår jag till andra fynd.

.BOKBESLAG BLAND FYNDEN

Redan i början såg vi att klostren var centra av boklig lärdom. Men var finns då böckerna i anslutning till ett eventuellt kloster i Nyckelby/Stafund? Prof. Holmqvist redovisar en mängd gravfynd av bokbeslag, som måste ha innehållit såväl böcker som manuskript. ⁴⁾ Det gäller fynd från Birka och Helgö. Men drar inte Holmqvist förhastade slutsatser?

"Three book mounts have been found which are definitely of foreign origin and probably belonged to the binding of holy manuscripts such as those which Ansgar brought with him on his first journey. Since the Swedes were illiterate at this time, any other explanation for their origin would be unlikely." ⁵⁾

"To summarize, Helgö and Birka have produced a considerable amount of material relating to the Christian religion. It is also noteworthy that most of the objects belong to an early period. The strong western influence is most interesting and is completely in keeping with an early date." ⁶⁾

1) Önnersfors: "Kultbilden", 1960 Tacitii övers.

2) Stället heter än idag "Lur-udden" och är strömt och djupt

3) Almgren, B.: op.cit.: 54

4) Holmqvist, W.: "Was there a Christian Mission to Sweden before Ansgar?", op.cit.: 52

5) ibid.

6) op.cit.: 55

Klart är att han inte har tänkt sig ett kloster i området före Ansgar. Min hypotes är att industriområdet vid Willemstad var påkallat av behovet av devotionalia. För pilgrimer köper gärna souvenirer med religiös anknytning. Det antyder också en vallfärdsort. Att Ekerö betyder ekarnas ö och att Kildare betyder kyrkan vid ekarna gör saken än mera intressant. Visst försökte man på medeltiden ändra även detta namn, nu till Åkerö, som man gjorde Helgö till Lillö, men allt detta är ett senare prästerskaps medvetna strävan att bryta den keltiska kyrkans matrifokalitet och icke-romerska strukturlöshet. Detta hade lyckats för första gången vid Whitby-synoden år 663.

ZOOMORFISKA HALSKRAGAR I GULD

I "Vår forntida konst" nämnar Holmqvist tre guldhalskragar, som hittats i Västergötland med 11, resp. 12 ggr 2⁴ fyrfotadjur och ett fynd från Öland med 4 ggr 2⁴ fåglar.

"Man kan här mycket bra följa sönderstyckningsprincipen, särskilt på Färjestadskragen och den zoomorfiserade bandflätan, särskilt på Mönckekragen. Att figurerna har en symbolisk undermening,¹⁾ och att de tillsammans bildar ett budskap av något slag framgår av halskragarnas bildprogram."

Holmqvist säger vidare att halskragarna är symbolbärare, han talar om möjlig talmystik eller anknytning till det grekiska alfabetet och menar slutligen att det faktum att det i Västergötland finns fyrfotadjur med på kragarna medan Ölandsfyndet har fåglar, det betyder religiösa skillnader eller olika stamtillhörighet. Det är nog enklare än så. Det är bevis för att de är lokaltillverkade. På Öland var det ont om fyrfotadjur medan Västergötlands skogar bjöd på mängder av sådana. På Öland medförde fåglarna och deras ägg matsedeln och fick därför bli fruktbarhetssymboler på Öland. I Västergötland fyrfotadjur på matsedeln och på fruktbarhetssymbolen alltså.

Men talet 2⁴ då, vad ska vi med det? Här har vi åter kvinnans fruktbarhetscyklus. Druidernas kunskaper försämrades allteftersom tiden gick och folkvandringen och romarnas tyranni på kontinenten hade gjort vidarebefordrande av de muntligen traderade kunskaperna mera vanskelig. Nu visste man inte längre om 20 dagars perioden som när man firade Bridget Bainfile utan man firade hela 2⁴ dagar som visserligen är den genomsnittliga icke-mens perioden för kvinnan, men ändå mindre vetenskaplig. Även om vi nu, efter 40-talets upptäckter gjorda av Ogino/Knaus har en ännu mera noggrann metod att fastställa kvinnans verkliga fertila dagar. Men Holmqvist ser bara att nya, i själva verket sämre kunskaper:

1) Holmqvist, W.: "Vår forntida konst", Örebro, 1977: 43-50

"...av nordiska konstnärer tillfördes den internationella konsten".¹⁾

Vi konstaterar en mycket stor lokal guldsmedsskicklighet, som uttrycker religiös vördnad för kvinnlig fruktbarhet och därmed matrifokalitet (varom mer i följande kapitel). Och inte brist precis på kultur, som antyddes i kursboken "Idéhistoriens huvudlinjer".

GULDBRAKTEATER FRÅN GERETE (Gotland)

Holmqvist menar att:²⁾

"Det torde väl knappast vara möjligt att för närvarande ge en uttömmande tolkning av de många symbolerna på Gerebrakteaten."

Men han tillägger att det "onekligen" är frågan om den romerske kejsarens huvud i profil.³⁾ I själva verket verkar det vara en bild av en apokalyptisk ryttare. Han föregås av dödens korp, som är själv avbildad såsom levande (och inte såsom död som på abbedisstaven där precis samma korp förekommer). Korpen visar ryttaren vägen till dem som skall dödas och hela brakteaten är tydligen amulett för en krigare, en härförare. Ryttaren omges nämligen av 36, levande avbildade, knekter, dvs hela cirkeln på 360 grader är uppfylld av hans styrkor. Detta talar om kontakt med araber och perser. I trekanten överst, som delvis överskyller några av de egna krigare ser vi 6 avhuggna huvuden. Att de är döda syns på det vatkamade håret som efter liktvagning. De är lika döda avbildade som Adam på kräklans ena sida. Detta bekräftar ytterligare att det inte handlar om en kejsare. Irland blev aldrig ockuperat av romarna. Fyndet bekräftar att kelter (kristna) for via Gotland till Ryssland, där de småningom hamnade vid karavanvägarnas folk och i Anatolien, hela tiden hos besläktade kelter. I Kiev fanns ända tills in på 1100-talet ett irländskt keltiskt kloster! Men jag tror ändå att fyndet är från före Ansgars tid ty det var då ännu vanligt att kvinnorna bland kelterna ställde upp sig och skrämde fienderna, vilket symboliseras av den kvinnliga symbolen på hästens huvud. Den manliga svastikan bakom ryttaren antyder arisk härstamning, samt kärlek och tur men även död och eld, som ryttaren liksom hade i bakfikan och förfogade över till sin fördel och större makt.

Att en annan guldbrakeat (från Söderby) har en krigare som påminner om en assyrier, samt att en uppstyckning av kroppen där skett i konstnärligt syfte, som i tiden går parallell med den

1) Holmqvist, W.: "Vår forntida konst", op.cit.: 50

2) op.cit.: 42

3) ibid.

arabiska skriftens uppkomst är kanske inte så märkvärdigt om vi betänker vilka erfarne resenärer kelterna var. Holmqvist menar att:

"...den är full av en mångtydig och svårtolkad symbolik, och den utgör i så måtto en god och karaktäristisk representant för sin tid." ¹⁾

Han funderar än över möjligheten att det kan röra sig om en Sigurd drakdödaren, än om en vultigör i kultisk sammanhang.

Ovanför sig har figuren två likadana fåglar som symboliserar två likadana själar. Figuren vinkar med vänstra hand, som om han ville säga: seså gå nu, och med den högre handen, tummen upp, ger han frihet åt, ja åt vem? Åt en främmande fågel, som han har i sin makt. Detta är en djup fredssymbol. Figuren erkänner den främmande människans jämlikhet och tar inte livet av den obehäpnade. Han står tydligen ännu under inflytande av såväl det matrifokala samhället, som har fridsamhet som kännetecken, samt av den kristna tron före St Ansgar. Han vet att både han och den främmande har likvärdiga själar inför Gud, men i mötet med muslimer vill han dock inte gärna vara innehavare av en bild av en hel människa.

Denna konstinriktning, med sönderstyckade kroppar, kommer snart, liksom koranens skriftutveckling i städerna Kufa och Basra att gå i samma riktning när det gäller utsmyckning av heliga böcker. I Arabien blev ju al bildkonst förbjuden av Koranen. Här styckade man bilderna i stället, ty man var här i nord inte motiverad för bildförbud, men man kompromissade och en ny konstmoderiktning föddes.

SAMMANFATTNINGSVIS

kan man säga att perioden före Ansgars ankomst till Sverige uppvisar mängder av religiösa föremål av hög kvalitet och värde samt religiös symbolik. Först på 1200-talet, när cisterciensermunkarna öppnade klosterschola i Alvastra m.fl. skulle förutsättningar skapas för att ånyo lyfta upp Sverige till höjder av teknik och litteratur. Men det har funnits en "mörk" medeltid där emellan och man frågar sig: Kan verkligen det "patriarkala" kvinnoförtrycket som Ansgars predikan automatisk medförde, om man jämför med Irlands fornkyrkans jämlikhetspredikan gentemot kvinnorna, ha stagnerat samhället så till den milda graden? Här om mera senare!

1) Holmqvist, W.: "Vår forntida konst", op.cit.: 43

NÅGRA SOCIALANTROPOLOGISKA SYNPUNKTER PÅ MÄNNISKOROLLERNA I GT

Frågeställningen, med vilken vi avslutade det förre kapitlet, var: Är det för en biblisk kristendom nödvändig att införa det "patriarkala" kvinnoförtrycket? Vad säger Bibeln? E g e n t l i g e n ?

EN ÅTERUPPTÄCKT:

ABRAHAM, ISAAC, JAKOB KNUTNA TILL MATRIFOKALA FAMILJER !

"Jag är en gäst och främling hos eder. Låt mig nu få en egen grav hos eder, så att jag kan föra min döda (d.v.s. matriarken Sara) dit och begrava henne."¹⁾

Encyclopaedia Judaica talar om matriarker, dvs om Sara, Rebekka Rakel och Lea.²⁾ Man vill inte ha sagt att det skulle ha funnits ett matriarkalt samhällssystem före Jakobs utvandring till Egypten, utan att GT-patriarkernas kvinnor var starkt medvetna kvinnor. GT säger t.ex. om Isaac, att han förde Rebekka in i sin döda moders tält. Och på så vis tröstades han för förlusten av sin gamla mamma.³⁾ Hur maktbalansen i ett samhälle efter ett dödsfall återställs är en typisk socialantropologisk frågeställning. Utan matriark i tältet var Isaac tydligen inte värd mycket i prestige-avseende, men innan Rebekka fyllde platsen dög tydligen den då urgamla Sara gott, även för Isaacs prestige.

Termen matriark är också vilseledande. (Mater = moder; arche = regera). Matriarkat i Bachofens mening har troligtvis aldrig funnits. Men kvinnor i de äktenskapsformer som i för-hebreisk tid var förhärskande i Kanaan bland semiter, var så pass myndiga, att jag vill kalla det samhället för matrifokalt.⁴⁾

Jämför man fynd från Tel El-Amarna (i British Museum t.ex.) med skriftfynd från Nuzi i Mesopotamien, då finner man i ämnet habiru och ivri beteckningar på kategorier av semiter, som utmärkte sig genom "service"-yrken. Man har kallat dem slavar, liv-egna, handelsmän, zigenare och åsnedrivare; även gästarbetare ungefär som nutida palestina-araber ofta lämnar fruarna därhemma i flyktingtältet för att tjäna levebrödet i Kuwait eller Algeriet. Detta leder till matrifokala familjer i lägren. Deras huvudbetyg: materian, maten. Här märks att mater och materia är besläktade ord.---

1) Gen. 23: 4

2) Encyclopaedia Judaica, vol. 13, Jerusalem, 1971: 183

3) Gen. 24: 67

4) Matrifokal = med modern i focus, dvs fadern (genitorn) spelar en underordnad roll. Han kan finnas eller ej, utan att det gör något. Fridsamhet är typisk för matrifokala familjer.

Ordet habiru:s ideogram kan på arameiska och på arabiska tolkas såsom de rastlösa, de lättjefulla. ¹⁾ Habiru är ett socialt begränsat problemfolk bland människor. Bland djur kan man jämföra dem med drönare i bi-samhället. Det är ungefär vad ordet antyder. Bi-samhället är samtidigt naturens kanske mest matrifokala samhället. Även Abraham, som kallades "ivri" och vissa andra delar av Israels manfolk kunde under korta perioder uppfylla denna förbibliska sociala strukturella identifikation, samt filologisk täcka samma begrepp som habiru eller pre-bibliska hebreer, menar det judiska uppslagsverket. ²⁾

Ett tecken på att Abraham c.s. var fridsam och passar in på beteckningen matrifokal - han som betraktas såsom ärketypen till patriark - ger samma uppslagsverk: ³⁾

"With few exceptions their contacts with their neighbours are peaceful. They make pacts with them (Gen. 14: 13; 21: 22-32; 26: 28-31) and purchase land from them (Gen. 23: 2-30; 33: 19) and there is little sign of the hostility to the Arameans, Canaanites, Philistines and Egyptians, that mark the later history of Israel."

Encyclopaedi-författarna har inte kunnat undgå att märka det dåliga inflytande från Josua och hans immigranternas sida. De fortsätter: ⁴⁾

"The thrice repeated wife-sister motif (Gen. 12: 11-20; 20: 1-18; 26: 6-11) is probably a refracted echo of a socio-legal status conferring superior privileges and protection."

Att senare en ny tro, nämligen på den "patriarkale" Jahve-guden blir anledning till ständiga krig erkänns: ⁵⁾

"The war on idolatry, the leading motif of post-Mosaic religion, is conspicuously absent."

Yahwe säger också på många ställen om sig själv att han är en nitälskande Gud, dvs en svartsjuk en, som beivrar en massa saker.

Prof. W. Robertson-Smith, en kännare av för-israeliskt religion och samhälle, levde i tiden nära Bachofen och använder därför ordet matriarkat där jag använder matrifokal, men annars förklarar han redan år 1885 hur det fanns bibliska anvisningar som tyder på vad han kallar matriarkat, men borde kallat matrifokalitet.

Han anger en type: "beena"-äktenskap, som var en erkänd möjlighet för kvinnor att ta, och senare enväldig avvisa, män, efter eget gottfinnande. Hon stannade i den egna miljön och barnen tillhörde moderns släkt och accepterades och fostrades där. ⁶⁾

1) Se El Amarna-brev nr 318: 11-12 och Encyclopaedia Judaica, vol. 7, Jerusalem 1971: 1034, min övers.

2) op.cit.: 1034-5

3) op.cit.: vol. 13: 182

4) ibid.

5) ibid.

6) W. Robertson-Smith: "Kinship and Marriage in Early Arabia", London, 1903: 86

Men Robertson-Smith var samtida med drottning Victoria. Hans samhälle samt senare tidens dubbelmoraliska forskning av och för män har inte tagit upp "beena"-äktenskap, veterligen.

De gamla patriarkerna utvandrade från Ur, först av dem Abram.¹⁾ Ha-avot (patriarkerna) fann sina kvinnor där, Abram vandrade norrut²⁾ och sedan till Kanaan. De är i huvudsak åsne-nomader³⁾ och hästen lyser än med sin frånvaro. I stället har man kamelen.⁴⁾ Man bor i tält såsom nomadiserande fåraherdar, för yllets skull. Kreatur och getter höll man för köttets skull. Det är uppsatsens hypotes att man var mjölkintolerant vid vuxen ålder, varom mer i nästa kapitel.

Sara bestämde tydligen själv över vem hon ville favorisera, ty Abram fjäskar och har sig för att få henne att få henne att framstå som någon, som kunde tänka sig självaste Farao i sängen. Hon ger efter för Abram och hövdingarna får intrycket att hon eventuellt kan tänka sig Farao. Allt för att stackars Abram skall känna sig säker. Hövdingarna tipsar Farao, som tar in henne i haremet, men hon borde hållit sig till sin syster, för Sara var inte lätt att dras med, fast GT ger Vår Herre skulden:⁵⁾

"Herren hemsökte Farao och hans hus med stora plågor för Sarais, Abrams hustrus skull."

Farao ser till att Abram ger sig iväg uttryckligen medförande Sara, något som tydligen behövdes påpekad.

På Nuzi-tavlorna finns synpunkter på kvinnornas rättigheter i Abrams land: Harran. De hade intensiva kontakter med Nuzi och där har man från 1925 hittat en mängd tavlor med äktenskapsregler, där kvinnor har stora rättigheter. Många analogier förekommer där också med GT.⁶⁾

Dessa tavlor bekräftar mycket av Robertson-Smith's teser 50 år tidigare, men kastar också ett nytt ljus över liv och sedvänjor av Hur-invanarna. Eftersom Nuzi i öster och Harran i väst var del av ett integrerad etnisk och kulturellt enhetligt område kan man anta att de socio-legala rättigheter i den ena staden också gällde i den andra. I stort bekräftar Nuzi-tavlorna de bibliska berättelserna, men kompletterar dem också.

I Hur-samhället åtnjöt en hustru större skydd och en högre status om hon dessutom innehade systers juridiska status. Det är därför intressant att det finns 3 fall i GT där en patriark

1) Gen. 11: 28; 15: 7

2) op.cit.: 11: 31

3) op.cit.: 12: 16; 22: 3, 5

4) op.cit.: 13: 16, Fast egyptologer vet att berätta att kameler kom i Egypten inte i bruk förrän på 600-talet f.Kr.

5) op.cit.: 13: 17

6) Jfr E. Chiera, vol. 5, 9, 10, 13-16, 19ff i Harvard Semitic Series, och E. Chiera et al., i Amer. School of Oriental Research, Joint Exp. with the Iraq Museum at Nuzi

presenterar sin kvinna såsom sin syster. ¹⁾ I sådana fall gjordes två skilda dokument upp: ett för äktenskap och ett för systerskap. En sådan kvinna var aldrig konsanguinisk syster. Det var bara egyptiska faraoner, som gick så långt. Om ett sådant äktenskap bröts straffades det strängare än brott mot ett vanligt äktenskap. Man förklarar detta såsom följd av ett bakomliggande morbror-system, ²⁾ med matrilineära arvsregler alltså. Laban bär sig åt som en blivande morbror i Östafrika, sådana som man kan intervjua här i stan faktiskt, bland teologie studenter. Jag har gjort det: ³⁾

"Jag samlade mina sågrar innan jag for till Sverige. Jag sa till dem: Jag är ende morbror och jag kommer tillbaka. Och jag skall veta det ifall Ni nånsin har behandlat mina systrar illa. Kom ihåg det, innan Ni slår någon av mina systrar."

Många Nuzi äktenskapsdokument liknar det som det berättas om i Gen. 24: 30ff. Det är särskild viktigt för förståelse av kvinnornas starka ställning, att Rebekka, som av brodern ges till äktenskap, tillfrågades. ⁴⁾ Men ännu viktigare är förstås att hennes ja behövdes. ⁵⁾ I ett Nuzi äktenskap kunde flickan lägga till äktenskapskontraktet orden: Jag gör detta av egen fri vilja. ²⁾ I Nuzi uppfattning skulle Laban ha tagit Jakob som adoptivson och han hade alltså redan ett slags systerförhållande med flickorna, som gjorde att Jakob inte så lätt kunde beklaga sig över att Lea gick före.

Kvinnliga feministteologer grubblar mycket över när övergången från ett samhälle där kvinnor betraktar sig som männens jämlika till det samhället där det "patriarkala" synsättet fanns har skett och varför. Ingen har kommit på lösningen men gissningarna är många. Sheila Collins gör t.ex. stor sak av övergången från en kvinnlig gudsdyrkan till manliga gudsbegrepp, från kvinnlig religiös symbolism till alltmera dominant manlig symbolvärld vad gäller det transcendentala. Hon menar att detta skedde synkron med övergången till det "patriarkala" förtrycket och att detta skedde ungefär år 600 f.Kr. ⁶⁾ Varför vet hon dock inte. Hon tror att männen kom underfund med den egna rollen vid fortplantningen, men detta kan inte gälla patriarkerna. De vet!

I nästa kapitlet får vi se om det finns material att lösa denna gåta med. Men vi får redan nu leta efter ett ord som kan ersätta nuvarande patriarkalt, patriark, patriarkat osv. De judiska patriarkerna verkar vara måna om jämställdhet med sina (första) fruar.

1) Gen, 12: 10-20; 20: 1-18; 26: 6-16 2) Encyclopaedia Judaica, vol, 12: 1288; 3) Gen, 24: 29ff
Citatet från intervju med teol.stud. 4) Gen. 24: 57; 5) op.cit., v. 58 6) Sheila Collins
"A Different Heaven and Earth", Valley Forge, 1974: 107-8

LACTASENS NYCKELROLL VID
UPPKOMSTEN AV DET "PATRIARKALA" KVINNOFÖRTRYCKET
Copyright © 1978, by J. Henri Saers

Något som teologin är obekant med hittills är den kulturrevolution som inträffat vid olika tidpunkter för olika folk, när det genom migrationer och folkblandning blev sådana ändringar i arvsmassan hos enskilda människor, att även vuxna blev mjölktoleranta. ¹⁾

Hos yngre barn finns lactas-enzymet i tunntarmsväggen, som delar mjölksockret i dess två beståndsdelar. Hos de flesta folk än idag försvinner detta enzym efter 7-års åldern och om de dricker mjölk ändå får de ont i magen. Med.dr Dunning säger t.ex.: ²⁾

"Lactas stannar i tunntarmsvävnaden hos mellan- och nordeuropeiska folk, saudiaraber och hos några stammar i Uganda och Kenya. Detta att lactas blir kvar, är ärftligt betingat och därför är det omöjligt att öka lactasverksamheten genom att dricka mera mjölk. Den naturliga förmågan att producera lactas beror på evolution och urval."

Hur kunde skriftlösa folk tyda en sådan händelse, som att de plötsligen tålde dricka mjölk som vuxna, på annat sätt än att detta skedde genom gudomlig ingripande? Tidigare hade många fått dö i brist på mat och antalet barn hade fått hållas nere för att mammorna kunnat amma i flera år. Men nu kunde stammens antal öka explosivt och därmed den sociala säkerheten för gamla, maktanspråken gentemot andra folk och behovet av "Lebensraum" uppstod.

Min hypotes är att detta var den utlösande faktorn för "patriarkala förtryckets" uppkomst. Ty nu var mödrarnas "patent" på livets heligaste brutet. Taboo mot samlag åren efter barnsbörd föll bort, samt behovet av makt genom ökat antal - överlevande - barn växte. Monogam äktenskap kunde utvecklas och ändå hålla en man sexuell tillfredställd. Mödrarna tvingades eller förmåddes till att få barn varje år och tvillingar dödades inte längre. Man började betrakta kvinnorna som medel till att få makt, som objekt.

Några feministteologer har anfört att det måste varit männens upptäckt av att han spelade en roll vid barnalstringen, som utlöste "patriarkatet". Tanken härrör från Malinowskys arbete bland Trobrianderna och har hävdats av prof. Harris nyligen. ³⁾ Numera förkastas denna tes och därmed faller argumentet bort för feministteologerna.

Det ingår i min hypotes att, vid tiden för eller kort efter medvetandeblivandet om den nya mjölktoleransen har man firat detta genom tacksamhetsriter till männens gudom, vilket hade mytbildning

1) Mjölktolerans = att tåla mjölk vid vuxen ålder. 2) Saers, J.H.: "On the Implications of Milk-Tolerance and/or Intolerance in Some African Societies", Uppsala, soc.-antrop. VT 76: 2-3. 3) Harris: "Culture, Man and Nature, New York (1968) 1976

som följd. Den tidigare prevalerande kvinnliga fruktbarhetsgudinnan fick vika för en konkurrerande eller helt dominerande höggud med manliga, aggressiva, "patriarkala" drag. Se Josua-bokens sista kapitel om Sikem och Josuas ultimatum där, ¹⁾ eller teol.doc. Sven Tengströms argument i denna fråga. ²⁾ Minns Moseböckernas tal om Kanaan som ett land flytande av mjölk och honung ³⁾ och jfr det med samtida gudinnebilder från dessa trakter där gudinnan har många bröst, samt några bröst som är som bi-kupor. ⁴⁾ Detta är uttryck för kvinnans då ännu allraheligaste funktioner: att producera ensam all mjölk som människobarnet kan förtära, samt bi-samhället såsom naturens mest matrifokala familj. Där befruktar drönnaren kvinnan (bi-drottningen), men spelar sedan ingen roll alls för samhället och får försvinna!

Ännu långt efter vår tideräknings början har från Egypten/Saudi Arabien utvandrande (nilo-hamitiska) folk såsom Maasaierna och Luo spritt mjölktoleransen till Östafrika, särskild Kenya. Men i det angränsande Uganda kunde en Bunyoro-kung sätta sig en gång om året högtidlig på sin tron och med sina barn dricka tre glas mjölk utan att bli sjuk. Varpå allt (bantu-)folk kastade sig i vördnad på marken och tillbad gudasonen, ty hur skulle han annars kunna dricka mjölk utan att bli sjuk? ⁵⁾ Betecknande är att man här har en skapelse-myt i anknytning till denna mjölktolerans! ⁶⁾

Även Israel har, med Josua och hans från Egypten kommande öken vandrare, som drygt 1200 år före vår tideräkning i Sikem tvingade eller lirkade till sig vänskap med de fastbosatta semiter i Kanaan, medfört mjölktolerans och "patriarkalt" samhällsuppbyggnad. Domareboken, som följer omedelbart efter Josua-boken visar att det tog tid innan alla kvinnor hade funnit sig i sin roll, samt historien med Jael, som bjuder den flyende Sisera på sur mjölk - inte mjölk eller gräddmjölk som vår översättning säger - visar på den tidigare mjölkintoleransen. Man visste förstås att surnad mjölk går att dricka även för mjölkintoleranta folk. ⁷⁾

Förbudet mot att koka mat i mjölk visar också på att nu hade mjölk blivit alltför användbar och var inte längre värdelös såsom vatten, (eller i alla fall bättre än kanske smittat vatten.) ⁸⁾

1) Jos. 24: 15ff

2) Tengström, S.: "Man och kvinnor enl. Gen. 2-3" och "Berättelse om de första människorna enl. Gen. 2-3"

3) 2 Mos. 3: 8; 4 Mos. 16: 13; 4 Mos. 13: 28

4) Uppger prof. Jan Bergman som studerat dem i Vatikanmuseet nyligen

5) Beattie, J.: "Bunyoro, an African Kingdom", 1960: 26-27

6) op.cit.: 16

7) Dom. 5: 25. Vid sur mjölk har bakterier förrättat delningen av mjölksockret.

8) Ex. 23: 19b; 34: 26b; Deut. 14: 21b, (främlingen får det tydligen i 21a).

Förhoppningsvis har vi kommit fram till ett preliminärt svar på frågan ställd i början: Hur pass olärda var forntids-svenskarna egentligen? Man bör i dåtidens Mellansverige göra åtskillnad mellan keltiska grupper med stark förankring i det iriska, småningom kristnade, samhället å ena sidan och vikingar å den andra. De hade helt olika gudavärldar och samhällssystem. Kelterna var matri-fokala och hade en hög förkristen och senare fornkyrklig kultur-nivå. Många lämningar har hittats. Hittills har dessa varit föremål för bristfällig tolkning. Man har förbisett de religions-fenomenologiska facetterna och det faktum att kelterna var fast förankrade i tidig grekisk filosofi samt arabernas kunskaper vad det gäller fysik och matematik samt astronomi.

De har inte delat t.ex. egyptiernas skräck för segling på det öppna havet. Tvärtom har de i sina lätta båtar av djurskinn monterade på enkla träribbor kunnat segla medvind och medströms över ganska stora avstånd. Från t.ex. Irland, via Norska havet och fjordarna har de burit sina skepp över fjällen eller tillverkad nya på den "svenska" sidan, varefter man fortsatt utmed mellansvenska älvar till Östersjön, Finska viken, Ladoga, Wolga ända till Anatolien. Intensivt utbyte försiggick mellan österlandet och västerlandet på detta sätt. Kelterna måste redan på ett ganska tidigt stadium blivit mjölktoleranta. Härom vittnar de många bevis på religionsväxling vi hittar i Anatolien, från tjurbilder och kvinnliga gudomar till Zeus och dylika manliga höggudar. Flera ggr har antingen den ena eller den andra preva-lerat, medan på det finsk-ugriska Cyprus och Kreta t.ex. förblev tjurkult, som dock kunde synkretisera manliga gudomar, men då i underordnad rang, tills kristendomen blev allmänt där.

Men medan t.ex. på det keltiska Irland, vid kristendomens införande, redan före St Patrick men även under och efter hans missionsgärning, matrifokaliteten på ett fredfullt och framgångsrikt synkretiserades in i det keltiska samhället, så kunde det av gnosticismen hårt drabbade, dessutom med starka judiska kolonier och deras "patriarkaliska" organisation späckade medelhavssamhället inte i sin kristendom synkretisera en jämlik kristendom. Man fick i stället uppleva kyrkofäder och -lärare som trodde sig tjäna Gud genom att ställa mera än halva mänskligheten under förmyndare, d. v.s. kvinnorna. Jag anser det märkligt att, när nu samhället håller på att bli matrifokal igen (gm statens politik gentemot ensamma mödrar bl.a.) så uppstår samma eskatologi i Hoppets teologi som fanns i det gamla keltiska matrifokala samhället, samt ropet

om kvinnliga biskopar, som ^{man} på forntiden hade mäktiga abbedissor. Det händelseförloppet som troligen lett till att kvinnorna förlo-
rade sin jämlikhet med männen i allmänhet har vi diskuterat. När
inträffade detta för Israel, som genom Bibeln kom att bestämma
över västerländsk kvinnoyn?

Det ingår i min hypotes att det för Jakobs familj inträffade i
kontakten med Egyptierna och för de kanaaneer, som kapitulerade
för Josua efter Sikem-mötet, på 1200-talet f.Kr. Man har sedan i
sina myter förevigat händelsen, diktat och skrivit en ny skapelse-
berättelse, som stred med den som passade in på Astarte- eller
Baals-dyrkan.

I den bibliska skapelseberättelsen slår det en att männen näs-
tan överkompenserar sig för tidigare mindervärdeskänsla: Kvinnan
är t.ex. till för mannens skull, hon är skapad ur honom och bero-
ende av honom, medan mannen får klara sig själv och är myndig.

Bibelns skapelseordnings-"syn" är i själva verket en logisk
följd av ett iakttagande om att man, med den nyförvärvade mjölk-
toleransen, kan erövra social trygghet till ålderdomen, samt makt
och inflytande över andra, icke mjölktoleranta, folk. Dessa folk,
när de emigrerar, har en benägenhet att hålla ihop, såsom de icke-
mjölktoleranta kineser gör ännu i våra dagar i Chinatowns. I Kina
har familjemodern alltid bibehållit en avgörande ställning, fastän
fruktbarhetsgudinnor inte bibehållit en överhärskande roll i myto-
login, men det beror på Konfucianismen och det är en annan femma.
Det är fel att säga, såsom Maoister stundom gör, att det beror på
bättre planering och utnyttjande av landets resurser, detta att
man inte håller sig med så många kor i Kina, utan odlar grödor.

Även ordet synkretism har med mjölkintoleransen (på Kreta) att
göra. Synkretismen (att hålla samman som kretenser och ta upp
intryck utifrån men inte ge ut ifrån den egna religionen) beror
på att mammorna i det samhället ogärna ser, eller såg, att deras
större barn umgicks med andra folk, ty de kommer då hem med ont i
magen. Man kan ju bli bjuden på mjölk! De tillhör, med cyprioter
den finsk-ugriska "rasen", som är intolerant som vuxna mot mjölk.
I förorten till London där många cyprioter bor, man passerar den
när man åker från flygplatsen till stan, saknas det på morgonen
de annars typiska mjölkflaskorna utanför dörren. Litet då och då
läser man om det i den engelska pressen, särskilt i "The Lancet",
läkarkårens egen facktidsskrift.